

of the natural sciences does not remodel the real world, although it can contribute to this through technical and applied science and engineering practice. But the narrative fits into real life, being a part of it, giving rise to many aspects of it. Descriptive-constructive function of the narrative is both fundamentally different from the corresponding function theory, especially the natural sciences, and similar to it. Any theory also does not mirror reality, but is a certain structure to understand and explain reality better, but the narrative is not only a model of a certain event, but is its generative model posing as reality, and producing the very real consequences of this phenomenon.

Keywords: narrative, reality, plot, description, representational and constitutive functions, natural sciences, humanities.

References

Afanas'ev, AI 2004, 'Narrativ i sociokul'turnaja real'nost'' [Narrative and socio-cultural reality], *Zbirnik naukovih prac' z filosofii ta filologii, Mova, tekst, kul'tura*, [Collection of scientific works on philosophy and philology, Language, text, culture], ONU im. I. I. Mechnikova, Odesa, Vip. 6: p. 174–182.

Agafonova, EV n.g., *Sootnoshenie avtora i narratora v sovremennom filosofskom diskurse (v kontekste smerti subekta)* [The ratio of the author and narrator in contemporary philosophical discourse (in the context of the death of the subject)] viewed May, 30: <<http://sun.tsu.ru/mminfo/000204618/000204618>>

Brokmejer, J 2000, 'Narrativ: problemy i obeshhanija odnoj al'ternativnoj paradigmy' [Narrative: Problems and promises one alternative paradigm], *Voprosy filosofii [Problems of Philosophy]*, №3, p. 29–42.

Dekart, R 1950, 'Metafizicheskie razmyshlenija' [Metaphysical Reflections] *Izbr. proizv.*, Gospolitizdat, Moskov., p. 319–408.

Gajdenko, PP 1991, 'Problema racional'nosti na ishode XX veka' [The problem of rationality at the end of XX century], *Voprosy*

filosofii [Problems of Philosophy], №6, p. 3–14.

Luk'janec', VS 2001, 'Postmodernists'ke mislennja i racional'nost'' [Postmodern thinking and rationality] *Postmodern: pereocinka cinnostej. Zbirnik naukovih prac' [Postmodern: reappraisal of values. Collection of scientific papers]* Universum-Vinnicja publ, Vinnicja.

Narratologija: osnovy, problemy, perspektivy: Materialy k special'nomu kursu [Narratology: basics, problems and prospects: Materials for the special rate] n.d., viewed May, 30: <http://www2.usu.ru/philosophy/soc_phil/rus/courses/narratology.html>

Prigozhin, I 1991, 'Filosofija nestabil'nosti' [Philosophy of instability], *Voprosy filosofii [Problems of Philosophy]*, №6, p. 46–57.

Ratnikov, VS 1995, *Fiziko-teoreticheskoe modelirovanie: osnovanija, razvitie, racional'nost'* [Physical and theoretical modeling: Foundations, development, rationality], Naukova dumka publ, Kyiv.

Riceur, P 1995, *Hermeneutics and Human Science*, Cambridge university press.

Stepin, VS 1989, 'Nauchnoe poznanie i cennosti tehnotronnoj civilizacii' [Scientific knowledge and values of civilization technetronic], *Voprosy filosofii [Problems of Philosophy]*, № 10, p. 3–18.

Trocuk, IV 2004, 'Narrativ kak mezhdisciplinarnyj metodologicheskij konstrukt v sovremennyh social'nyh naukah' [Narrative as an interdisciplinary methodological construct in the social sciences], *Vestnik RUDN. Serija Sociologija [Bulletin of Peoples' Friendship University. Sociology Series]*, №6–7, p. 56–74.

White, H 1978, 'Historical Text as Literari Artifact', *The Writting of History. Literary Form and Historical Understanding*, RH Canary & H Koziicki (ed.), *The University of Wisconsin Press*, p. 41–62.

Надійшла до редколегії 10.05.2013 р.

УДК 316.324.8: 316.42: 316.34

О. А. Більовський

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України (м. Київ)

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОСНОВА ІСТОРИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Визначено роль поняття «постіндустріальне суспільство» у процесі пізнання специфіки сучасного етапу розвитку суспільства. Досліджено особливості та тенденції розвитку соціальної структури постіндустріального суспільства. Проаналізовано основні соціальні ризики. Визначені можливі шляхи впливу соціальних ризиків на стабільність суспільства і перспективи його історичної трансформації.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, соціальні ризики, бідність, безробіття, наймані працівники, середній клас, інтелектуальний клас, історичні трансформації.

Ризики відіграють значну роль у житті сучасного суспільства. Більш того, вони визначають його сутнісну особливість, перетворюючи його на «суспільство ризику» – «суспільство, яке несе в собі загрозу катастроф» (Бек 2000, р. 27) [1, с. 27]. Не випадково поняття ризику стає ключовим поняттям сучасної гуманітарної науки.

Серед авторів, які активно займалися дослідженням місця та ролі ризиків в житті сучасного західного суспільства, слід назвати З. Баумана, У. Бека, Е. Гідденса Н. Лумана та ін. Теоретичне дослідження ризиків в пострадянському суспільстві представлене в роботах А. Бикова, В. Зубкова, Ю. Зубок, С. Кравченко, С. Красікова, А. Мозгової, Б. Порфір'єва. Серед українських науковців, які розглядають проблематику ризиків в контексті сучасних суспільних процесів, слід назвати А. Баланду, В. Бежа, В. Ляха, Е. Лібанову, Л. Лісогор, О. Пищуліну, Л. Черенько та ін.

Соціальні ризики є особливою категорією ризиків. Враховуючи особливості сучасного етапу історичного розвитку людства, соціальні ризики слід розглядати як всезагальну форму ризику. Справа не тільки в тому,

що «ризик завжди є соціальним, оскільки продукується соціальними суб'єктами, а його наслідки впливають на їхнє існування та взаємодію» (Zubkov 2003, р. 10) [2, с. 10]. Всезагального соціального характеру ризики набувають саме в технологічно розвиненому суспільстві, оскільки лише в такому суспільстві будь який ризик стає повністю обумовленим соціальними чинниками.

Вітчизняними та зарубіжними науковцями досліджено різні аспекти феномену соціального ризику. Зокрема, здійснено філософський і соціологічний аналіз поняття «соціальний ризик» (М. Маслова, І. Афанас'єв), розглянуто особливості соціальних ризиків транзитивного суспільства (А. Шопенко) та суспільства знання (Т. Коваль), досліджено причини виникнення соціальних ризиків сучасності (Е. Матюх).

Мета даної статті – на основі певного бачення соціально-економічного ландшафту сучасного постіндустріального суспільства розглянути притаманні йому соціальні ризики як фактор нестабільності, як потенційну основу можливих історичних трансформацій. Нашу статтю слід розглядати лише як певну спробу дати

відповідь на досить складне питання.

Очевидно, що сучасне суспільство сильно відрізняється від моделі класичного капіталізму XIX ст. на основі якого свого часу була створена класична марксистська теорія. У XX ст., особливо у його другій половині, капіталізм змінився технологічно, економічно та соціально. Ці зміни були настільки масштабними, що дали підстави Е. Хобсбауму говорити про «соціальну революцію 1945–1990 років» (Hobsbaum 2004, p. 310) [3, с. 310]. Капіталізм, як зазначають М. Буравой та Е. О. Райт, «створив розширену державу та активне громадянське суспільство. Створені потужні інститути суспільного відтворення змогли гнучко абсорбувати виклики та відповідати на них шляхом створення все нових і нових інститутів» (Buravoj & Rajt 2011, p. 32) [4, с. 32].

Як відомо, теоретичним відображенням широкомасштабних змін, які зазнав капіталізм, стали соціологічні концепції, запропоновані західними соціологами у другій половині XX ст., в яких використовувалися поняття із префіксом «пост-». Західне суспільство визначалося як «постбуржуазне», «посткапіталістичне», «постпідприємницьке», «постринкове», «постіндустріальне». Останнє поняття згодом стало домінуючим (його подальшою конкретизацією, як відомо, стало поняття «інформаційного суспільства»).

Д. Белл, який першим ввів в науковий обіг поняття «постіндустріального суспільства», пояснював необхідність такого кроку тим, що в економічному житті сучасного західного суспільства пріоритет перейшов від виробництва товарів до виробництва послуг, теоретичні дослідження стали основою нововведень, зросла роль системи освіти, підвищилася якість життя (Bell 1999) [5].

Продовжуючи цю лінію, інший відомий західний теоретик П. Дракер називав сучасне суспільство «суспільством знань». Його особливість він вбачав в тому, що «це перше суспільство, в якому ординарні люди – і це означає: більшість людей – не заробляють важкою працею свій щоденний шматок хліба. Це перше суспільство, в якому «чесна праця» не означає мозолистих рук» (Draker) [6]. Основну категорію робітників такого суспільства П. Дракер назвав «робітниками знань».

Теорія постіндустріального суспільства сьогодні є основною альтернативою по відношенню до марксистської теорії. На думку Ф. Джеймісона, «очевидна ідеологічна місія таких теорій полягає у демонстрації того, що згадане нове соціальне утворення вже не підкорюється законам класичного капіталізму: домінуванню промислового виробництва та повсюдності класової боротьби» (Jameson 1991, p. 3) [7, с. 3].

На суттєві недоліки концепції постіндустріального суспільства вказують деякі сучасні автори. Так, на думку В. Л. Іноземцева «доктрина постіндустріалізму виступає в ряді аспектів як занадто об'єктивістська... Перехід від однієї форми суспільства до іншої розглядається скоріше як даність, а не як процес, який має свою внутрішню логіку та протиріччя» (Inozemcev 2000) [8].

Замість моделі «постіндустріального суспільства» В. Л. Іноземцев запропонував модель «постекономічного суспільства», яка претендує на описання нового соціального порядку, що викристалізовується в сучасних постіндустріальних суспільствах. Головна риса постекономічного суспільства полягає, на думку В. Л. Іноземцева, в тому, що господарська діяльність людини більше не визначається його матеріальними

інтересами. Головним мотивом людської діяльності стає вдосконалення його особистісного потенціалу.

Ще більш критично оцінює концепцію постіндустріального суспільства А. Ракітов. Він ставить питання про необхідність подолання таких кліше, як «суспільство знання», «інформаційне суспільство», «постіндустріальне суспільство», «суспільство послуг», «інноваційне суспільство», та інших із префіксом «пост-», оскільки «такі кліше заважають раціональному дослідженню глобальних проблем, що стоять перед людством, і виробленню відповідних методів їхнього подолання» (Rakitov 2008, p. 89) [9, с. 89]. Очевидно, що глобальні проблеми можуть бути розв'язані не шляхом деіндустріалізації, до чого підштовхує концепція «постіндустріального суспільства», а на основі створення якісно нових, більш високих технологій. Саме тому А. Ракітов пропонує новий концептуальний апарат, центральним поняттям якого є поняття «гіперіндустріального суспільства». Фундаментом такого суспільства є індустріальне виробництво на основі високих, наукоємних технологій, «для створення яких використовується наука та дослідно-конструкторські розробки, причому витрати на них, як правило, коливаються від 15 до 50 % всіх витрат на їхнє створення» (Rakitov 2008, p. 91–92) [9, с. 91–92]. Схожу думку висловлював М. Кастель, вказуючи на те, що в сучасному світі розподіл відбувається не між індустріальними та постіндустріальними економіками, а між двома формами промислового та сільськогосподарського виробництва та виробництва послуг, в основі яких лежить різна історична міра використання знання (Kastel's 2000) [10].

Розглядаючи соціальну структуру сучасного суспільства Р. Райх виділяв три основні категорії найманих працівників, які існують в американському – найбільш розвиненому – постіндустріальному суспільстві: робітників традиційних сфер виробництва, працівників сфери персональних послуг та «знакових аналітиків» («symbolic analysts»). Порівнюючи ці три категорії із трьома різними човнами, він вказував на те, що «один з них швидко тоне, другий повільно занурюється, а третій твердо тримається на плаву» (Rajh 1999) [11]. В той час, коли 80 % найманих працівників із перших двох категорій все більше програють від постіндустріалізму, позиції «знакових аналітиків» значно посилюються. Вважається, що до категорії «знакових аналітиків» відносяться ті, хто складає серцевину нової постіндустріальної еліти фахівців і управлінців та належить до вищих прошарків середнього класу – працівники фінансових та банківських установ, інженери, консультанти, системні аналітики, вчені, рекламисти, юристи, редактори, продюсери, артисти, письменники та ін. На думку К. Леша, «ці групи складають новий клас лише в тому смислі, що їхні засоби існування забезпечуються не стільки володінням власністю, скільки маніпулюванням інформацією та професійною ерудицією» (Ljesh 2002, p. 30) [12, с. 30]. Кожний окремий представник цього класу залежить від свого робочого місця, отримує зарплату та може бути звільнений. «В юридичному смислі кожний з них – службовець. Однак всім колективом вони – капіталісти» (Draker) [6]. В межах такої протилежності домінуючою є друга сторона: як носії знання «знакові аналітики» виступають партнерами власників засобів виробництва і тому не відчувають на собі експлуатації. Розвиток інформаційних технологій дає їм значні переваги – їхні доходи постійно зростають. З переваг їхнього статусу випливає та характерна особливість даної

категорії працівників, яку К. Леш назвав «зачарованістю капіталістичним ринком» і «шаленим шуканням баришів» (Ljesh 2002, р. 31) [12, с. 31].

За своїм способом життя та світоглядом «знакові аналітики» істотно відрізняються від найманих працівників інших сфер. «Вони живуть у світі абстракцій й образів, у просторі умовного світу, що складається з моделей реальності комп'ютерного походження – «гіперреальності»... – на відміну від відчутної безпосередньої фізичної реальності, яка населена звичайними чоловіками й жінками. Їхня віра в «соціальне конструювання реальності» основна догма постсучасної думки – відображує досвід життя в штучному середовищі баришів» (Ljesh 2002, р. 20) [12, с. 20]. На відміну від тих, хто змушений займатися рутинною роботою, представники інтелектуального класу люблять свою роботу, цінують творчість, оптимістично та космополітично дивляться на світ, обожають принцип демократії та соціальної мобільності (як єдино можливої форми соціальної рівності в сучасному суспільстві). Такі людські якості не можна розглядати як свідчення виходу за межі притаманного капіталізму самовідчуження людини, скоріше вони є необхідним проявом існування сучасної людини в умовах відчуження. Перифразуючи відоме висловлювання К. Маркса, можна сказати, що «знаковий аналітик» почуває себе у цьому самовідчуженні задоволеним і утвердженням, сприймає відчуження як свідчення своєї власної могутності. Очевидно, що «знакові аналітики» складають той – консервативний – клас постіндустріального капіталізму, який не зацікавлений в його глибинній історичній трансформації.

Зовсім в іншому положенні знаходиться сьогодні клас працівників промислового сектору та сектору послуг. Раніше – в умовах індустріального капіталізму – ця категорія працівників входила до широкого середнього класу, який був основою стабільності західного суспільства.

Інформаційна революція сильно вдарила по класу робітників промислового сектору та сектору послуг. «Його частка в суспільному багатстві стійко скорочується, не залишаючи можливостей для підвищення кваліфікації й поповнення «класу інтелектуалів» (Inozemcev 2000b, р. 18) [13, с. 18]. Відбувається «ерозія» середнього класу. Паралельно з появою на історичній сцені постіндустріального суспільства «інтелектуального класу», збільшується т.з. «нижній клас» (underclass), до складу якого соціологи традиційно відносили аутсайдерів – тих, хто був обставинами життя або добровільно виключеним із нормального суспільного життя – етнічні меншини, частково зайняті, безробітні, наркомани, інваліди, психічно хворі, правопорушники, наркомани та ін.

Слід прийняти до уваги точку зору В. Л. Іноземцева, який, оцінюючи кількість «інтелектуального класу» в 20% населення, відповідно, оцінював кількість андеркласу в 30% населення постіндустріального суспільства: 13–15% – ті, хто живуть за межею бідності (в тому числі й представники декласованих верств) і ще 15% – ті, чий дохід не перевищує половини середнього доходу сучасного найманого працівника. Решту – 50% – складає середній клас. Саме він в процесі становлення інформаційної економіки переживає активну дезінтеграцію, в результаті якої більша його частина переходить в прошарок, близький до «нижнього класу» – нижня межа «середнього класу» фактично досягає рівня, за яким починається офіційно визнаний рівень бідності.

Сам факт офіційного існування такого рівня свідчить про те, що бідність залишається життєвою реальністю не тільки пострадянських країн та країн «третього світу», але й, що важливо, високорозвинених країн Заходу. Згідно із оцінками дослідницької організації Worldwatch Institute, лише приблизно 1,7 млрд. жителів Землі належать до так званого «споживацького класу» (з них приблизно половина живе поза межами розвинених західних країн).

За результатами звіту Американського бюро перепису населення, в 2004 р. в США – найбільш багатій країні світу – рівень життя 37 млн. чоловік (що складало 12,7 % населення) був нижчим за офіційний рівень бідності. Біля 3,5 млн. американців (приблизно кожен 100-й житель країни) має досвід життя на вулиці на протязі тривалого періоду, з них 1,35 млн. – діти. На кожні чотири родини в США приходить одна, члени якої заробляють настільки мало, що постійно знаходяться на межі фінансового краху. Такі родини з низьким рівнем доходів складають більше чверті всього робітничого класу країни. Їхня кількість постійно зростає, що означає швидке розповсюдження соціального феномену, відомого під назвою «працюючі, але незаможні». Тільки 25,2% американських робітників мають роботу, яка може вважатися «гарною» з точки зору забезпечення основних потреб людини.

За даними, що наводить WashingtonProfile, наприкінці 2005 р. Міністерство сільського господарства США повідомило, що в 2004 р. 38 млн. 200 тис. американців страждали від нестачі їжі. До цієї кількості входять 24 млн. 300 тис. дорослих (11,3% всього дорослого населення США) і 13.9 млн. дітей (19% всіх американських дітей). До категорії «незабезпечених їжею» (food insecure) відноситься 13,5 млн. або 11,9% всіх домогосподарств США. В грудні 2010 р. 13,1 % американців користувалися державними «талонами на харчування» (food stamps). Згідно з даними Організації по продовольству та сільському господарству ООН в сучасному світі від голоду страждають більше 850 млн. чол., шоста частина з яких – діти.

На боротьбу із бідністю уряди західних країн витрачають значні кошти. Так, в 2005 р. США витратили на боротьбу з бідністю \$477 млрд. або \$12 892 на кожного бідного жителя країни. Проте неефективність практики боротьби з бідністю виступає найбільш парадоксальним фактом життя західного суспільства. Він свідчить про те, що бідність не можна усунути шляхом масштабного перерозподілу в межах існуючої системи. Таку думку висловлює, наприклад, Ж. Бодрійяр: «Якщо бідність, негативні явища не можна викоринити, то лише тому, що вони породжуються... не в бідних кварталах, нетрях або бідонвілях (оселях бідняків); вони зароджуються в соціоекономічній структурі. Це повинно нас застерегти від деяких ілюзій (типово соціал-реформістських): від віри в можливість змінити систему, змінивши її зміст (перевести бюджет з військових витрат на виховання й т. ін.)» (Bodrijar 2006, р. 81-82) [14, с. 81–82].

Але навіть там, де постіндустріальне суспільство знищує бідність в її найбільш гострих формах, воно відновлює її в інших формах. Ж. Бодрійяр, аналізуючи ситуацію, що складається в межах «суспільства споживання», звертав увагу на появу нових сегрегацій. Наприклад, коли промислові товари та послуги стають доступними для широких верств населення, предметами розкоші стають блага, що були колись безкоштовними – простір, час, чисте повітря, чиста вода, тиша й т. ін. «Відносне вирівнювання, яке стосується предметів

першої необхідності, супроводжується, таким чином, «ковзанням» цінностей і новою ієрархією корисних речей. Нерівновага й нерівність не зменшилися, вони перенесені на інший рівень» (Tyson 2006, р. 82) [15, с. 82].

Присутність в житті сучасного суспільства економічної бідності та образливої соціальної нерівності означає, що класичні – вибухові та насильницькі – форми історичних трансформацій залишаються можливими для сучасного етапу історичного розвитку. При цьому слід зазначити, що зв'язок між масштабами поширення бідності в сучасному світі та вірогідністю історичних трансформацій не слід тлумачити надто прямолінійно. В процесах історичного розвитку бідність відіграє досить суперечливу роль – вона є глибинним, потенційним фактором історичної активності людей, і, одночасно, фактором їхньої актуальної історичної пасивності. Бідність, як зазначає Л. Тайсон (Tyson), це один із тих факторів, що тримає нижні класи на «їхньому місці», під владою багатства. «Боротьба за виживання, безумовно, є тим фактором, який тримає їх у пригніченому стані. Хто має час, щоб стати політично активним, або, хоча б політично мислячим, коли кожен з усіх сил намагається лише залишитися живим і прогнати дітей» (Tyson 2006, р. 56) [15, с. 56].

Постіндустріальна революція значно поглиблює соціальну нерівність та збільшує чисельність «нижнього класу», чие економічне становище є доволі хитким. Такий стан речей є загрозою демократичним традиціям західного суспільства та джерелом соціального невдоволення. Постіндустріальний «нижній клас» є потенційним суб'єктом соціального протесту. Як вказує В. Л. Іноземцев, «сучасний нижній клас представляє собою масу, яка поки що не має класового самосвідомості і яка поки що не несе в собі істотної небезпеки для правлячої верхівки. Між тим, в ній схована значна деструктивна сила... відсутність в сучасних умовах відверто вираженого конфлікту у відносинах між вищою та нижчою соціальними стратами зовсім не означає, що такий конфлікт не може виникнути в середньостроковій перспективі» (Inozemcev 2000b, р. 25) [13, с. 25].

Звісно, в структурі капіталістичного (як індустріального, так і постіндустріального) суспільства є значна кількість факторів, які значно ускладнюють вихід соціальної напруги у формі активної солідарної протестної дії, а тим більше – у формі історичної творчості. Характер цих факторів змінюється в процесі історичного розвитку суспільства. Свого часу Г. Маркузе, описуючи положення робітничого класу в умовах індустріального суспільства, пояснював його історичну пасивність високим рівнем інтеграції в структури сучасного капіталістичного суспільства (Markuze 1994) [16]. В умовах протистояння двох соціальних систем робітничий клас економічно розвинених країн був повноцінним учасником «капіталістичного свята», що сильно знижувало його революційний потенціал.

На відміну від часів індустріального капіталізму життя значної частини класу найманих працівників в умовах постіндустріального капіталізму стає більш незабезпеченим та проблематичним. Впровадження інформаційних технологій веде до тотального знецінення масової робочої сили. Працівники сфери промисловості та послуг стають легко замінюваними елементами економічної системи. Вони втрачають свою колишню економічну цінність, що негативно впливає не тільки на їхнє економічне положення, але й на соціально-класове самосприйняття. Як відмічає Г. Г. Ділігенський,

«для масових працівників, взагалі позбавлених справжньої професії, «професійна солідарність» взагалі перетворюється на пустий звук... У часткових робітників украй слабо розвинена «робітнича гордість», повага до власної праці і робітничим професіям взагалі» (Diligenskiy 1969, р. 103-109) [17, с. 103–109].

В напрямку роз'єднання класу найманих працівників діє також загальна атмосфера відчуження, яка панує в суспільстві з другої половини ХХ ст. «Місто, міське середовище – це одночасно й нейтральний, однорідний простір байдужності, і простір наростаючої сегрегації, міських гетто, простір знедолених кварталів, рас, окремих вікових груп... історична солідарність – фабрична, сусідська й класова – зникла. Тепер усі роз'єднані й байдужні під владою телебачення й автомобіля, під владою моделей поведінки, відбитих у всьому – у передачах мас-медіа або ж у плануванні міст» (Bodrijjar 2000, р. 156-157) [18, с. 156–157].

Втрата найманими працівниками класової психології та свідомості, відмова від традиційних форм захисту своїх інтересів, робить їх вкрай вразливими перед викликами постіндустріальної епохи. Інформаційна революція, підвищуючи економічну продуктивність, сильно загострює проблему технологічного безробіття, яку ще Дж. М. Кейнс вважав найбільш серйозною проблемою високорозвиненого капіталізму (Kejns 2009) [19]. Високе безробіття стає хронічним. «Воно вже не здається продуктом циклічної депресії; тимчасовим збільшенням страждань, які будуть розчинені та змиті наступним економічним підйомом... В наші дні робота стає для людини щоденною підготовкою до того, щоб опинитися зайвою» (Rajh 1999, р. 148-149) [11, с. 148–149].

«Гнучкість» сучасного високотехнологічного виробництва тягне за собою «гнучкість» праці, що негативно впливає на положення найманого працівника. Збільшується кількість тимчасових вакансій та робочих місць з неповним робочим днем. Постійна занятість реалізується через систему строкових трудових контрактів, які мають поновлюватися через певний проміжок часу – достатній для того, щоб не дати працівнику відчутти стабільність свого положення. Все це, за словами З. Баумана, веде до того, що «трудова життя насичується невизначеністю» (Bauman 2002, р. 30) [20, с. 30], а «забезпеченість засобами існування, та твердиня, на якій повинні базуватися життєві проекти та сподівання, стала хиткою та ненадійною» (Bauman 2002, р. 150) [20, с. 150]. Зазначені особливості, з одного боку, є потенційним джерелом суспільної нестабільності – «турбулентності», яка притаманна постіндустріальному суспільству. З іншого боку, вони впливають на суспільство як потужна індивідуалізуюча сила, що розділяє людей, замість того, щоб їх об'єднувати. В результаті дії цих протилежних тенденцій складається парадоксальна ситуація, сутність якої, за словами С. Жижека, полягає в тому, що «альтернатива неможлива, але необхідна» (Zhizhek 2007) [21]. Наявна колізія між необхідністю історичних змін та їхньою неможливістю посилюється глибоким моральним розчаруванням, яке виникло внаслідок поразки соціалістичного проекту. Розчарування стало реальним фактором сучасної історії – воно вбиває надію, без якої процес позитивної історичної трансформації суспільства (історичної творчості) стає неможливим, оскільки, як вказував Е. Фромм, «надія є вирішальним елементом будь-якої спроби внести в соціальне життя зміни, оживити її...» (Fromm 2005, р. 28)

[22, с. 28].

На початку XXI ст. людство опинилося наодинці із глобальним корпоративним капіталізмом, який небезпідставно заявляє про свою переконливу перемогу в тривалому та гострому протистоянні XX ст. На думку М. Альбера, «сьогодні вперше в історії капіталізм посправжньому переміг – і переміг на всіх фронтах» (Al'ber 1998, р. 10) [23, с. 10]. Однак слід очікувати, що така перемога не може залишитися без наслідків: «оскільки перемога капіталізму стала повною, він втратив своє дзеркало і можливість самооцінки» (Al'ber 1998, р. 14) [23, с. 14].

Таким чином, розгляд соціальних особливостей сучасного постіндустріального суспільства засвідчує, що інформаційна революція не вирішила глибинні суспільні проблеми. Більш того, вона досить сильно вдарила по класу робітників промислового сектору та сектору послуг, призвела до ерозії середнього класу. Паралельно з появою на історичній сцені постіндустріального суспільства привілейованого «інтелектуального класу», став збільшуватися «нижній клас» (underclass), до складу якого раніше соціологи традиційно відносили аутсайдерів. На відміну від часів індустріального капіталізму життя значної частини класу найманих працівників в умовах постіндустріального суспільства стає більш незабезпеченим та проблематичним. Бідність продовжує залишатися реальністю життя значної частини населення навіть у економічно розвинених країнах світу. Присутність в житті сучасного суспільства економічної бідності та образливої соціальної нерівності означає, що соціальні ризики продовжують залишатися потенційним джерелом суспільно-історичної турбулентності. В умовах постіндустріального суспільства зберігається та посилюється тенденція незабезпеченості існування сучасної людини, що слід вважати потенційною основою майбутніх історичних колізій і трансформацій. Подальші наукові дослідження мають з'ясувати їхні можливі форми та закономірності.

Бібліографічні посилання

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. / Пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой; Послесл. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
2. Зубков В. И. Социологическая теория риска: Монография / В. И. Зубков. – М.: Изд-во РУДН, 2003, 230 с.
3. Хобсбаум Э. Эпоха крайностей: Короткий двадцатый век (1914–1991) / Э. Хобсбаум – М.: Издательство Независимая Газета, 2004. – 632 с, ил.
4. Буравой М., Райт Э. О. Социологический марксизм (часть II) / М. Буравой, Э. О. Райт // Социс. – 2011. – №10. – С. 26–38.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество / Д. Белл; [пер. с англ.]. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
6. Дракер П. Эра социальной трансформации [Электронный ресурс] / П. Дракер // Русский архипелаг. – Режим доступа.: <http://www.archipelag.ru>.
7. Jameson F. Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism / Fredric Jameson. – Durham, NC: Duke University Press, 1991. – 438 p.
8. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы: учебн. пособие для студентов вузов / В. Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – 304 с.
9. Ракитов А. К сверхиндустриальному обществу / А. Ракитов // Свободная мысль. – 2008. – №8. – С. 81–94.
10. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана – М.: ГУ ВШЭ, 2000, – 608 с.
11. Райх Р. Труд наций. Готовясь к капитализму XXI

века / Р. Райх // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология, под ред. В.Л. Иноземцева – М.: Academia, 1999, – С. 506–527.

12. Лэш К. Восстание элит и предательство демократии / К. Лэш; [пер. с англ. Дж. Смита, К. Голубович]. – М.: Издательство «Логос», Издательство «Прогресс», 2002. – 224 с.

13. Иноземцев В. Л. Классовый аспект бедности в постиндустриальных обществах / В. Л. Иноземцев // Социологические исследования. – 2000. – №8. – С. 18–27.

14. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр; пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской – М.: Республика; Культурная революция, 2006, – 269 с.

15. Tyson L. Critical theory today: a user-friendly guide / Lois Tyson; [2 nd. ed.]. – NY.: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006, – 465 p.

16. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе. – М.: «REFL-book», 1994, – 368 с.

17. Дилигенский Г. Г. Рабочий на капиталистическом предприятии. Исследование по социальной психологии французского рабочего класса / Г. Г. Дилигенский. – М.: Наука, 1969, – 410 с.

18. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр; пер. и вступ. ст. С.Н. Зенкина – М.: Добросвет, 2000, – 389 с.

19. Кейнс Дж. Экономические возможности наших внуков / Дж. Кейнс // Вопросы экономики. – 2009, – № 6. – С. 60–69.

20. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева – М.: Логос, 2002. – 390 с.

21. Жижек С. Альтернатива капитализму невозможна, но необходима [Электронный ресурс] / С. Жижек // Политический журнал. – 2007. – № 9–10 (152–153). – Режим доступа: <http://www.politjournal.ru>

22. Фромм Э. Революция надежды. Избавление от иллюзий / Э. Фромм; пер. с англ.; предисл. П. С. Гуревича – М.: Айрис-пресс, 2005. – 352 с.

23. Альбер М. Капитализм против капитализма / М. Альбер. – СПб.: Экономическая школа, 1998. – 296 с.

Белёвский О. А. Социальные риски постиндустриального общества как основание исторических трансформаций

Определена роль понятия «постиндустриальное общество» в процессе изучения специфики современного этапа развития общества. Исследованы особенности и тенденции развития социальной структуры постиндустриального общества. Проанализированы основные социальные риски. Определены возможные пути влияния социальных рисков на стабильность общества и перспективы его исторической трансформации.

Ключевые слова: постиндустриальное общество, социальные риски, бедность, безработица, наемные работники, средний класс, интеллектуальный класс, исторические трансформации.

Bil'ovskyi O. A. Social risks of the post-industrial society as the basis of historical transformations

The role of the concept «post-industrial society» in the study of specifics of the present stage of development of society is defined. Features and tendencies of development of social structure of post-industrial society are investigated. The main social risks are analysed. Possible ways of influence of social risks on stability of society and prospect of its historical transformation are defined.

Keywords: post-industrial society, social risks, poverty, unemployment, wage workers, the middle class, the intellectual class, historical transformations.

References

- Al'ber, M 1998, *Kapitalizm protiv kapitalizma [Capitalism against capitalism]*, Ekonomicheskaja shkola publ, Saint Petersburg.
- Bauman, Z 2002, *Individualizirovannoe obshchestvo [The*

Individualized Society], Logos publ, Moskov.

Bek, U 2000, *Obshhestvo riska. Na puti k drugomu modernu [Risk Society. On the way to another modernity]*, Progress-Tradicija publ, Moskov.

Bell, D 1999, *Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo [The coming post-industrial society]*, Academia publ, Moskov.

Bodrijar, Zh 2006, *Obshhestvo potreblenija. Ego mify i struktury [The Consumer Society. Its myths and structures]*, Respublika publ; Kul'turnaja revoljucija publ, Moskov.

Bodrijar, Zh 2000, *Simvolicheskij obmen i smert' [Symbolic Exchange and Death]*, Dobrosvet publ, Moskov.

Buravoj, M & Rajt, EO 2011, 'Sociologicheskij marksizm' (chast' II) [Sociological Marxism (Part II)], *Socis*, № 10, pp. 26–38.

Diljenskij, GG 1969, *Rabochij na kapitalisticheskom predpriyatii. Issledovanie po social'noj psihologii francuzskogo rabochego klassa [Working on a capitalist enterprise. The research on the social psychology of the French working class]*, Nauka publ, Moskov.

Draker, P n.d., 'Ehra social'noj transformacii' [The era of social transformation], *Russkij arhipelag [Russian archipelago]*. – viewed May, 30: <<http://www.archipelag.ru>>

Fromm, E 2005, *Revoljucija nadezhdy. Izbavlenie ot illuzij [The Revolution of Hope. Getting rid of illusions]*, Ajris-press publ, Moskov.

Hobsbaum, E 2004, *Jepoha krajnostej: Korotkij dvadcatyj vek (1914–1991) [Age of extremes: The short twentieth century (1914–1991)]*, Izdatel'stvo Nezavisimaja Gazeta, Moskov.

Inozemcev, VL 2000, *Sovremennoe postindustrial'noe obshhestvo: priroda, protivorechija, perspektivy: uchebn. posobie dlja studentov vuzov [The modern post-industrial society: the nature of the contradictions and prospects: Training. manual for students]*, Logos, Moskov.

Inozemcev, VL 2000b, 'Klassovyj aspekt bednosti v postindustrial'nyh obshhestvah' [The class dimension of poverty in post-industrial societies], *Sociologicheskie issledovanija*

[Sociological Research], №8, pp.18–27.

Jameson, F 1991, *Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham, NC.

Kastel's, M 2000, *Informacionnaja epoha: ekonomika, obshhestvo i kul'tura [The Information Age: Economy, Society and Culture]*, GU VShJe publ, Moskov.

Kejns, Dzh 2009, 'Jekonomicheskie vozmozhnosti nashih vnukov' [Economic Possibilities of our grandchildren], *Voprosy ekonomiki [Problems of Economics]*, № 6, pp. 60–69.

Ljesh, K 2002, *Vosstanie jelit i predateľstvo demokratii [Uprising of the elites and the betrayal of democracy]*, Izdatel'stvo «Logos» publ, Izdatel'stvo «Progres» publ, Moskov.

Markuze, G 1994, *Odnomernyj chelovek. Issledovanie ideologii razvitogo industrial'nogo obshhestva [One-Dimensional Man. The study of ideology of advanced industrial society]*, «REFL-book» publ, Moskov.

Rajh, R 1999, 'Trud nacij. Gotovjas' k kapitalizmu XXI veka' [Work of Nations. In preparation for the XXI century capitalism], *Novaja postindustrial'naja volna na Zapade. Antologija [New wave of post-industrial West. Anthology]*, Academia publ, Moskov, pp. 506–527.

Rakitov, A 2008, 'K sverhindustrial'nomu obshhestvu' [To overindustriality society], *Svobodnaja mysl' [Free Thought]*, №8, pp. 81–94.

Tyson, L 2006, *Critical theory today: a user-friendly guide*, Routledge, Taylor & Francis Group, NY.

Zhizhek, S 2007, 'Al'ternativa kapitalizmu nevozmozhna, no neobhodima' [The alternative to capitalism is not possible, but necessary], *Politicheskij zhurnal [Political magazine]*, № 9–10 (152–153), viewed May, 30: <<http://www.politjournal.ru>>

Zubkov, VI 2003, *Sociologicheskaja teorija riska: Monografija [The sociological theory of risk: Monograph]*, Izd-vo RUDN, Moskov.

Надійшла до редакції 12.05.2013 р.

УДК 179.9: 392.72

М. В. Будько

ГОСТИННІСТЬ ЯК ОСНОВА МОРАЛЬНОГО ІДЕАЛУ ПАТРІАРХІВ

Пропоноване дослідження є спробою з'ясування на прикладі гостинності патріархів морального сенсу феномена гостинності на ранніх етапах біблійної етики. Автор вдається до аналізу двох епізодів гостинності із Книги буття (гостинності Авраама та гостинності Лота), витлумачуючи ці свідчення віри й любові до Бога як одну з найважливіших старозавітних чеснот, що відкриває простір для етичного виміру буття людини.

Ключові слова: гостинність, мораль, біблійна етика, Книга Буття, історія патріархів, гостинність Авраама, гостинність Лота.

«Не закономъ бо обѣтованіе Аврааму, или сѣмени егѣ, еже быти ему наслѣднику мірови, но правдою вѣры» (Рим 4.13).

Примноження кількості соціальних контактів і соціальних конфліктів у сучасному світі змушують звертатися до пошуку практик, що вносять упорядкованість і стабільність у процеси міжлюдської взаємодії, – серед них і практики гостинності. І все частіше такий пошук приводить нас до переосмислення традиційних моральних кодексів, які містять досвід гармонізації людського буття, інтеграції та підтримки єдності людських колективів, акумулюють і зберігають накопичений поколіннями досвід спільного буття людей, досвід людяності. Саме такі обставини й стали найважливішою спонукою до духовно-етичного переосмислення феномена гостинності у християнському вченні, засадничі положення якого й дотепер залишаються неперевершеними за своєю глибиною, впливовістю та продуктивністю у плані породження нових, актуальних для різних культурних епох морально-етичних орієнтирів і настанов.

До осмислення гостинності як християнської чесноти зверталися тією чи іншою мірою чи не більшість отців

Церкви і християнських мислителів, – по суті, кожен, хто хоч побіжно згадував праотця Авраама, праведника Лота чи Святу Трійцю, – що не могло не стандартизувати «освячені» авторитетами тлумачення. Чимало для розуміння гостинності в контексті християнських духовних цінностей дали праці представників російської релігійної філософії М. Бердяєва, М. Лоського, В. Соловйова, П. Флоренського, С. Франка та ін. Нові можливості для осмислення духовного змісту феномена гостинності відкриваються у зв'язку з актуалізацією досліджень у площині постсекулярної філософії (П. Бергер, Ю. Габермас, Ж. Дерріда, Ж.-Л. Маріон, Е. Левінас, Дж. Ролз, та ін.), – яка, «засвоївши основні критико-аналітичні й інтелектуально-визвольні надбання постмодерністського філософування, прагне вже на цій основі переобґрунтувати й відновити у правах первинну потребу людини здобути у власному існуванні певний абсолютний вимір, відчутти, усвідомити й «зібрати» себе у стані передстояння Абсолютові» (Malakhov 2008, р. 235) [5, с. 235]. Такі інтенції цілком суголосні й розшукуванням сучасних релігійних філософів, причетних до закладання «фундаменту постсекулярної парадигми». Зокрема, Й. Ратцингер (Rattsynher 2007, р. 139-140) [7, с. 139–140] у роздумах про виклики часу